

БІБЛІОТЕКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ – ОСЕРЕДОК ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Розглянуто поняття академічної доброчесності та засади формування академічної культури і етики в закладах вищої освіти України та в бібліотеках університетів зокрема. Вказано напрямки діяльності університетських книгозбірень в рамках ініційованого УБА проекту «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек».

Ключові слова: академічна доброчесність, академічна культура, академічна етика, плагіат, Проект сприяння академічній доброчесності, університетська бібліотека.

Освіта є основою розвитку будь-якого суспільства. Глобальна інформатизація змінює парадигму освіти, вимагаючи безперервного навчання впродовж всього життя людини.

Новий Закон України «Про освіту» та реформування освітньої системи в Україні мають забезпечити високий рівень якості освіти, одним з обов'язкових принципів якої є академічна доброчесність. Вперше на законодавчому рівні дається тлумачення терміна: «академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [3, ст.42, п.1].

Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю змін в системі освіти України, в т. ч. через високу корумпованість галузі. Адже це формує замкнене коло: корупція в освіті – негативні соціальні ліфти (успіху добиваються не найкращі, а «найспритніші») – низький рівень спеціалістів – гальмування економіки та сталого розвитку суспільства.

Мета статті полягає в розкритті поняття доброчесності в освіті та провітницької ролі бібліотеки у формуванні культури академічної доброчесності серед університетської спільноти, зокрема студентства.

Бухарестською Декларацією з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні (2004) в основу вже класичного сьогодні визначення цього поняття покладено сполучення наступних фундаментальних чеснот: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності, пізніше, в 2013 році, доповнене новою, шостою – мужністю [1, с.11]. Зокрема, на важливість саме мужності вказує і те, що в більшості українських університетів все, що пов'язане з академічною нечесністю, важко потрапляє в публічну площину, і визнавати це системними проблемами адміністрації закладів освіти не всюди готові.

Академічна доброчесність стосується не лише якості освіти – вона напряму впливає на те, яких громадян виховує система вищої освіти в країні, які цінності закладаються під час навчання в університеті та яким є «секрет успіху» в суспільстві. Чи це важка і наполеглива праця, яка допомагає досягати успіхів як окремому індивіду, так і країні в цілому, чи це обман, шахрайство та сумнівна спритність, які потім стають нормами суспільних відносин і тягнуть країну на дно.

Порушення академічної чесності, тобто прояви академічної нечесності, серед яких плагіат, фабрикація, списування, хабарництво тощо [3, ст.42, п.4], формують негативну репутацію не тільки окремих суб'єктів науково-освітнього процесу, а й закладу вищої освіти в цілому. Університет з його академічною власністю стає головним локомотивом науки в Україні. Тому актуальним є розвиток системи заходів, направлених на нівелювання і роз'яснення небезпек, пов'язаних з академічною нечесністю, культивуванням цінностей індивідуального успіху й пріоритетності особистих інтересів [2, с.1].

Новим Законом про освіту суттєво посилено антиплагіатні норми і відповідальність за академічну недоброчесність не тільки для науково-педагогічного та наукового складу, а й для здобувачів освіти.

Зміни в життєдіяльності університету, безумовно, впливають на роботу бібліотеки, як його важливого структурного підрозділу.

На початку 2016 р. в Україні стартував Проєкт сприяння академічній доброчесності (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP), започаткований Американськими Радами з міжнародної освіти спільно з Міністерством освіти та науки України і за підтримки Посольства Сполучених Штатів. Це ініціатива спрямована на системні зміни в українській вищій освіті: підвищення якості, створення умов для реалізації найбільш обдарованих студентів, покращення іміджу українських університетів.

Проєкт охоплює 10 українських університетів – з різних регіонів і з різними характеристиками. Результатом роботи Проєкту повинні стати своєрідні «історії успіху», які можна використати для трансформації системи вищої освіти загалом. В рамках Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні студенти, викладачі та персонал отримують знання та навички, а також план дій по впровадженню цих принципів.

Проєкт SAIUP повинен зіграти одну з визначальних ролей в трансформації українського суспільства – змінюючи систему вищої освіти, він одночасно змінюватиме суспільні цінності, носіями яких стануть випускники і студенти університетів.

Проєкт SAIUP покаже важливість та практичну цінність академічної доброчесності через широку просвітницьку кампанію, з залученням студентів, співробітників і адміністрації ЗВО та у співпраці з Міністерством освіти і науки.

До Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні долучилися такі заклади вищої освіти: Луцький національний технічний університет; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; Донецький національний університет у Вінниці; Тернопільський національний економічний університет; Ізмаїльський державний гуманітарний університет; Сумський державний університет; Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського; Запорізький державний університет; Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Невід'ємною частиною Проєкту мають стати бібліотеки, які покликані інформувати здобувачів освіти усіх рівнів, науковців і адміністрації університетів щодо складових академічної етики, прозорості та доброчесності.

2016 р. Українська Бібліотечна Асоціація (УБА) започаткувала проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» за підтримки Посольства США в Україні.

Проєкт спрямований на включення бібліотек різних типів, видів, підпорядкування у процес формування в суспільстві культури академічної доброчесності, запобігання проявам шахрайства, плагіату, корупції у сфері освіти та науки, зокрема, в школах і університетах.

Робота ведеться за такими напрямками: інформаційний (передбачає зустрічі зі студентами, професорсько-викладацьким складом та адміністрацією); створення навчальних програм (розроблено курс «Основи академічного письма» для 1–2 курсів); створення кодексів честі в університетах.

В межах цього проекту були створені робочі групи за такими напрямками: Міжнародні правила цитування (керівник – О. Бруй); Комп'ютерні програми перевірки на плагіат (керівник – Л. Савенкова); Організація кампаній з формування культури академічної доброчесності в бібліотеці; (керівник О. Сербін); Методика навчання студентів академічної доброчесності у бібліотеці ВНЗ (керівник – С. Чуканова).

Бібліотеками-учасниками проекту УБА на постійній основі запроваджено проведення інформаційних занять, семінарів та тренінгів, спрямованих на популяризацію та формування культури академічної доброчесності: Як правильно оформити бібліографічні посилання у наукових роботах; міжнародна практика; Як перевірити наукову роботу на плагіат за допомогою спеціального програмного забезпечення; Авторське право, ліцензії Copyright та Creative Commons: використання в науковій комунікації; Відкритий доступ до наукових публікацій у сприянні академічній доброчесності; Університетський інституційний репозитарій та академічна доброчесність; та ін.

На базі бібліотек мають проводитись дискусії з різних питань академічної доброчесності із залученням студентів, викладачів, менеджерів освітнього та наукового процесу.

Пропонується включення до інформаційних навчальних курсів для студентів та аспірантів, які проводять бібліотеки, кола питань, спрямованих на формування культури доброчесності та навичок із її дотримання.

В рамках проекту буде розроблено та видано ряд довідкових, методичних та інформаційних видань з різних тем, дотичних до проведення чесного та якісного навчання та дослідження, і які можуть бути використані бібліотеками для інформування та проведення інших освітніх заходів. Всі матеріали будуть доступні в електронному форматі на сайті Української бібліотечної асоціації, рекомендується розміщення на власних сайтах або сторінках бібліотек, а також в соціальних мережах.

В бібліотеці університету завжди можна отримати консультацію щодо ефективного інформаційного пошуку і надійних джерел інформації. Відтепер бібліотеки мають стати центрами формування культури академічної доброчесності та медіаграмотності, правил наукового цитування, використання міжнародних стилів бібліографічних посилань і перевірки наукових текстів на плагіат. Доброчесність наукової роботи має бути основою академічного життя.

Плагіат, списування, несанкціоноване використання чужих напрацювань є неприйнятним і жодним чином не толеруються в спільноті.

Університетським книгозбірням необхідно проводити заняття різного рівня. Заняття першого рівня (для студентів першого та другого курсів): носять ознайомчий характер. Заняття другого рівня (для студентів третього, четвертого та п'ятих курсів): формують навички дотримання культури оформлення публікацій. Заняття третього рівня (для магістрів, аспірантів і професорсько-викладацького складу): удосконалюють науково-практичні знання, які необхідні для написання, оформлення, оприлюднення та просування в міжнародному середовищі наукових праць.

Наприклад, бібліотека Одеського національного університету ім. Мечникова пропонує комплекс лекцій та практичних занять для магістрів, аспірантів і професорсько-викладацького складу: «Оформлення публікацій у журналах і збірниках»; «Складання списків використаних джерел, бібліографічний опис та по-

силання»; «Бібліографічні стилі, транслітерація та необхідність її застосування»; «Академічний плагіат та порушення норм авторського права»; «Культура періодичних видань університетської бібліотеки, інтеграція в міжнародний освітнянський простір»; «Інституційний репозитарій: електронний архів інтелектуальних продуктів університетської спільноти»; «Наукометрія. Короткий довідник для молодого вченого: як не загубитися в сучасному науковому світі»; «Національні та міжнародні бібліографічні бази даних: особливості пошуку релевантної інформації»; «Самоархівування як запорука високої наукової репутації вченого».

Наукова бібліотека ім. М. Максимовича проводить роботу з представниками наукових фахових видань університету щодо оптимізації шляхів інтеграції періодичних наукових видань в міжнародний науково-освітній простір. Серед умов, яких повинні дотримуватися редакції видань, є обов'язковим виклад етичних норм публікації та рецензування статей [5, с.25].

Так, у комплексі заходів наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету вже традиційним став щорічний цикл поглиблених семінарів-презентацій на теми «Надійні інформаційні ресурси для медичної науки та освіти» та «Публікаційна кар'єра науковця: наукометричний підхід» [4, с.3].

Сприяє науковій доброчесності рух Відкритого доступу до інформації та знань. Дієвим механізмом реалізації цього антиплагіатного заходу є створення у закладах вищої освіти інституційних репозитаріїв – електронних архівів праць університетської спільноти.

В науковій бібліотеці Хмельницького національного університету подібний ресурс було започатковано у 2011 р. як нову модель наукових комунікацій та з метою популяризації наукового доробку викладачів університету. Він є відображенням публікаційної активності науковців. Бібліотека виконує функції адміністратора електронного архіву (ElaKhNU) з наповнення та редагування інформації.

З метою розвитку системи контролю якості освітнього процесу та продуктування академічних текстів в ХНУ було запроваджено антиплагіатну систему перевірки текстових документів на унікальність. Послуги перевірки документів на плагіат надаються в бібліотеці. Запобігання несанкціонованому використанню чужих напрацювань – лише один із багатьох елементів просування академічної доброчесності.

Інформація на сайті НБ ХНУ (<http://lib.khnu.km.ua>) спрямована на формування академічної культури.

В розділі «Викладачам» («Вища школа») є рубрика «Академічна доброчесність» (http://lib.khnu.km.ua/novini/2017/25_ver/25_ver.htm).

На допомогу науковцям створено рубрику «Наукометричні БД» (<http://lib.khnu.km.ua/naukometr/naukometr1.php>). Це: нормативно-правова база (правила оформлення бібліографічного опису); створення авторського профілю; для науковця (де опублікувати роботу); науковці Хмельницького національного університету в наукометричних базах даних; університет у національних та світових рейтингах; корисні посилання.

Представлено світові інформаційні бази, основою роботи яких є наукова етика та доброчесність: інформація щодо наукометричних БД «Scopus», «Web of Science», «Google Scholar»; бібліометричні БД «Бібліометрика української науки», «Український індекс наукового цитування». Користувачам надаються відомості щодо змісту ресурсів, інструкції з реєстрації та пошуку журналів у відповідних БД.

Співробітники бібліотеки консультують викладачів з питань публікації у репозитарій, використання міжнародних та українських наукометричних баз даних: у бібліотеці, через віртуальну довідкову службу та електрон-

нною поштою. Презентація наукометричних ресурсів завжди передусім на інформаційно-ділових зустрічах із професорсько-викладацьким складом.

На допомогу науковцям створена веббібліографічна добірка безкоштовних повнотекстових рецензованих та бібліографічно-реферативних ресурсів «Бази даних наукових видань (іноземні)»: (http://lib.khnu.km.ua/storinka_vykladacha/stor_vyk_php#ele_res).

Серед завдань НБ ХНУ, поставлених в рамках проекту – висвітлення актуальної інформації на сайті бібліотеки з питань запобігання плагіату, норм цитування, міжнародних вимог дотримання доброчесності у науковій діяльності та навчанні.

Оскільки саме бібліотекам належить ключова роль в інформуванні користувачів щодо питань наукової доброчесності, просування антиплагіатних програм та заходів, етики інтелектуальних запозичень тощо, варто спільно працювати в рамках проекту «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», ініційованого секціями університетських та шкільних бібліотек Української бібліотечної асоціації. Як інформаційно-просвітницький осередок університету бібліотека має поширювати серед студентів, викладачів, науковців правила академічної доброчесності, організувати кампанії щодо попередження проявів недоброчесності.

Список використаних джерел:

1. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / за заг. ред.: Т.В. Фініков, А.С. Артюхов ; Міжнар. благод. Фонд «Міжнар. фонд. дослідж. освіт. політики». Київ : Таксон, 2016. 234 с. URL: http://www.univer.kharkov.ua/images/redactor/news/2016-09-07/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf (дата звернення 26.04.18).
2. Гаруст Ю.В. Академічна доброчесність – шлях до захисту інтелектуальної власності українських науковців. Правові горизонти. 2017. Вип. 4. С. 88-95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/In_2017_4_15 (дата звернення 26.04.18).
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 №2145-VIII. *Верховна Рада України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 20.04.18).
4. Киричок І.В., Павленко Т.Б. Місія вузівської бібліотеки у сприянні академічної доброчесності. *Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання*: матер. міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого [та ін.]. Харків, 2016. С. 188-192. URL: <http://геро.knmu.edu.ua/handle/123456789/12932> (дата звернення 20.04.18).
5. Основи формування культури академічної доброчесності в бібліотеці: інформ. огляд / авт.-уклад.: Н.В. Якуніна, А.А. Чинюк, Я.В. Руденко ; редкол.: В.С. Пашкова, О.В. Воскобойнікова-Гузєва, Я.С. Сошинська, О.О. Сербін ; Наук. б-ка ім. М. Максимовича Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка; Укр. бібл. асоц. Київ: УБА, 2016. URL: https://ula.org.ua/images/uba_document/programs/academ_integrety/Academ_1_12_red3.pdf (дата звернення 20.04.18).
6. Ткаченко В.В., Кожекіна Л.Ю., Денисюк Л.Ю. Практики протидії плагіату в українських ВНЗ як складова академічної доброчесності *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна*. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2017. Вип. 38. С. 82-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2017_38_14 (дата звернення 20.04.18).

The concept of academic integrity and formation principles of academic culture and ethics in higher education institutions of Ukraine and universities libraries in particular is considered. The activity directions of the university libraries in the framework of the Ukrainian Library Association (ULA) initiated by the project «Culture of academic integrity: the role of libraries» are indicated.

Key words: *academic integrity, academic culture, academic ethics, plagiarism, Academic project to promote integrity, university library.*

Отримано: 21.05.2018